

تعریف محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری در بافت کهن شهر ارومیه

نمونه‌ی مطالعاتی: محله‌ی مهدی‌القدم

مظفر عباس‌زاده – استادیار دانشکده‌ی معماری، شهرسازی و هنر دانشگاه ارومیه

mo.abbaszadeh@urmia.ac.ir

معصومه‌ی ایشتم – کارشناس ارشد طراحی شهری

m.ayashm@tabriziau.ac.ir

مقدمه

بافتهای قدیمی شهر آثار گرانبهایی هستند که بیانگر فرهنگ، اصول معماری و شهرسازی و به طور کلی ایدئولوژی حاکم بر ادوار مختلف است. نیازهای جامعه‌ی معاصر امروز و به طور اخص مردم تفاوت زیادی کرده است و با این تغییر در نیازها، فعالیتها و کالبد و فرم شهرها نیز تغییر کرده است. بافت قدیمی شهرها معمولاً فضاهایی مانند حمامهای عمومی، کاروانسراها و غیره دارند که متأسفانه امروزه کاربردی ندارند و در متن شهر به صورت خاموش به حیات خویش ادامه می‌دهند. بنابراین می‌توان با تغییراتی در فرم این فضاها و تزریق فعالیت‌های جدید و متناسب با نیازهای امروزه‌ی مردم این فضاها را دوباره به سیستم فعال و پویای شهر برگرداند. از طرفی دیگر امروزه توجه به مسأله‌ی گردشگری از مباحث مهم در بیشتر شهرهای جهان از جمله شهرهای ایران است. جذب گردشگر صرفاً فقط به دلیل وجود آثار با ارزش و تاریخی در شهرها نیست، بلکه استفاده‌ی درست از این آثار و نشان دادن هنر ساخت آنها بعد دیگری از مسأله‌ی گردشگری را پیش‌روی متخصصان در این زمینه قرار می‌دهد. وجود قابلیت‌های قوی در این زمینه و بی‌توجهی به آنها و داشتن نگاه موزه‌ای نسبت به آثار ارزشمند باعث شده است که این آثار روز به روز فرسوده‌تر شوند و روزی از خاطرها محو شوند و فقط نامی از آنها باقی بماند، که شهر ارومیه نیز از این قاعده مستثنی نبوده است.

ارزشها و قابلیت‌های موجود در بافتهای قدیمی شهر و بی‌توجهی به آنها در طول برنامه‌های فرادست و سعی در حفظ بافتها و هسته‌های اولیه‌ی شهر در همان حالت اولیه (نگهداری موزه‌ای آنها) بدون روزآمد و کارا نمودن آنها از جمله مسائلی هستند که ضرورت مداخله در این بافتها را به منصفی ظهور می‌رسانند. نمی‌توان انجام این طرحها و برنامه‌ها را به دلیل مشکلات موجود در بافتهای دیگر به تعویق انداخت که در این صورت این قابلیت‌ها و ارزشها به انحطاط کشیده خواهند شد و جز نامی از آنها چیزی در ذهن باقی نخواهد ماند.

از مجموع مطالب گفته‌شده در بالا می‌توان گفت که هسته‌های اولیه‌ی شهر یا بافت قدیمی دارای یک‌سری ویژگی‌های منحصر به فرد است. این خصوصیات ویژه در برخی بخشهای شهر به صورت کالبدی و در بخشی دیگر به صورت ارزشهایی معنوی دیده می‌شود. در محله‌ی مهدی‌القدم شهر ارومیه

این خصوصیات خاص به هر دو صورت در کنار هم قرار گرفته‌اند. قابلیت‌های موجود در محله الزام طراحی در این بخش شهر را به اثبات می‌رساند. روش تحقیق کاربردی - عملی و روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی و توزیع پرسشنامه است. در پایان نیز طرح‌هایی سه‌بعدی و پلان راهبردی از طراحی محور در محله‌ی مهدی‌القدم ارائه شده است.

بافت‌های کهن شهری، سرمایه‌های امروزی شهرها

شهرها مهمترین نشانه‌های تمدن هر ملت به شمار می‌آیند. نشانه‌هایی که قدمت و صلابتشان، نمادی از اصالت و استواری صاحبان و ساکنان اصلی آنهاست. شهرها و فضاهای شهری، نمادی از اندیشه‌ها، آداب و رسوم، روابط و تعاملات مردم در طول سالیان متمادی است. از این رو است که هر چه بر قدمت شهرها و زیستگاه‌های انسانی افزوده می‌شود، ارزشمندتر می‌گردد و مردم، قدمت یک مکان و یا عرصه‌ی شهری را نمادی از هویت خویش می‌دانند. با اندک توجه به میراث فرهنگی بشر در سراسر جهان، می‌توان دریافت که اقوام بزرگ و پرآوازه‌ی تاریخ، شهرها و آثاری بزرگ از خویش به یادگار گذاشته‌اند (حناچی و همکاران، ۱۳۸۶، الف).

با توجه به تعاریف گوناگون ارائه شده در رابطه با بافت‌های شهری، به اجزا و عناصر متنوعی نیز به‌عنوان ارکان این بافت‌ها اشاره شده است. اما می‌توان یکی از مهمترین عناصر کالبدی بافت‌های تاریخی و کهن شهرها را بازار و راسته‌های اصلی و فرعی عنوان کرد، که به همراه مسجد جامع، ارگ، کاروانسراها، گرمابه‌ها، مدارس، مکاتب، آب‌انبار و... ساختار اصلی و استخوان‌بندی شهر را تشکیل می‌دهد.

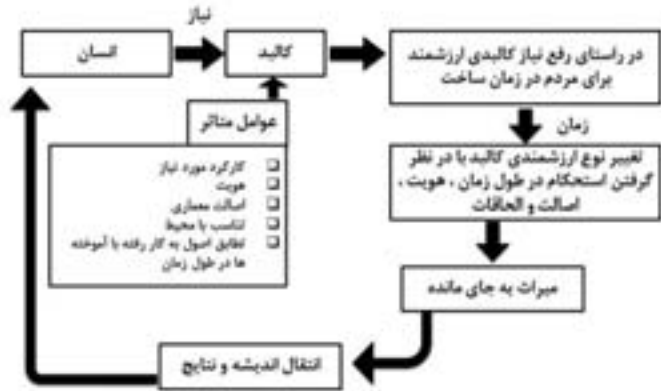
مهمترین عنصر مؤلفه‌ی ارتباطی در بافت‌های تاریخی «گذر» بوده است که به فراخور شکل‌گیری تاریخی و عملکردهای گذشته با در نظر داشتن مقیاس انسانی و به صورت ارگانیک شکل گرفته است. شبکه‌ی گذربنده‌ی بافت‌های ارزشمند تاریخی، با کوچه و خیابانهای بافت‌های شهری متأخر دو تفاوت ویژه دارد:

- عرض کم که در طول گذر ثابت نیست و به سبب رویدادهای فضایی (چهارسو، تقاطع و...) یا کارکردی (جلوخان مسجد، مدرسه و...) تغییر می‌کند و بر جذابیت کالبدی گذر می‌افزاید.
- پیچ و خم بسیار که از تاب بافت و خصلت ارگانیک آن ناشی می‌شود و حرکت در امتداد گذر یا تنوع دید و منظر همراه است.

دو تفاوت اشاره‌شده از ویژگی‌های ساختاری بافت‌های کهن به شمار می‌روند و باید به مثابه‌ی یکی از اصول طرح‌ریزی امروزی در این بافت‌ها محسوب شوند. باید حفاظت از ویژگی‌های ماهوی بافت تاریخی همراه با پاسخگویی به نیازهای امروز آنان در زمینه‌ی نفوذپذیری انجام شود. این امر در مورد برخی از گذرهای اصلی حساسیت بیشتری می‌یابد (حبیبی و دیگران، ۱۳۸۹: ۶۹).

بافت تاریخی و فضاهای شاخص آن در زمان بنا نهادن، در راستای تأمین نیازهای مردم شکل گرفته‌اند و به همین دلیل در نزد آنان ارزشمند به شمار می‌رفتند، اما گذر زمان نوع ارزش این بافت‌ها و

تصویر ۱ - تحول ارزش بافت و بناهای تاریخی در طول زمان
 مأخذ: نگارندگان

فضاهای شهری را تغییر داده است. این ارزشها امروزه در واقع نمود هویت و تاریخ مردم و به عبارتی بهتر اندیشه‌ها و نوع نگرش مردم در آن زمان است. امروزه این ارزشها با نام ارزشهای میراث معماری و شهرسازی شناخته می‌شود. در تصویر ۱ این فرایند شکل‌گیری در گذر زمان به تصویر کشیده شده است. ارزشهای میراث فرهنگی، خاصه ارزشهای میراث معماری و شهرسازی به تبع نیاز پژوهش در دسته‌های متنوعی قرار داده می‌شوند، اما این ارزشها در حالت کلی در دو دسته‌ی ارزشهای ذاتی و ارزشهای ابزاری جای داده می‌شوند. یکی از کاملترین دسته‌بندی‌های ارزشهای میراث معماری و شهرسازی در خصوص بافتهای کهن و تاریخی شهرها در جدول ۱ آورده شده است. در این دسته‌بندی، ارزشها در سه گروه ارزشهای تاریخی، ارزشهای فرهنگی و ارزشهای گردشگری قرار گرفته و زیرارزشهای این سه دسته به طور کامل در جدول ۱ عنوان شده است.

جدول ۱ - ارزشهای تاریخی نهفته در بافت تاریخی

زیرارزشها	ارزشهای نهفته در بافتهای تاریخی	
کیفیت ایده، کیفیت طراحی، کیفیت اجرا، کیفیت ارتباط با طبیعت	ارزشهای تاریخی حاصل از فرایند اثر	ارزشهای تاریخی
دارای مفهومی فراتر از زمان و محدودیت مادی، تجلی در عینیت کالبدی، ماندگاری در ذهن و تصویر ذهنی مردم به دلیل تجلی در کالبد، به دلیل موارد ذکر شده ناگزیر به صیانت از اصالت مادی	ارزشهای تاریخی تجدیدناپذیر و منحصر به فرد	ارزشهای تاریخی
ارزشهای اعتقادی، ارزشهای هویتی و اصالتی، ارزشهای ناشی از قدمت، ارزشهای تداوم خاطرات جمعی، ارزشهای وحدت در عین تنوع	ارزشهای اعتقادی، ارزشهای هویتی و اصالتی، ارزشهای ناشی از قدمت، ارزشهای تداوم خاطرات جمعی، ارزشهای وحدت در عین تنوع	ارزشهای فرهنگی
ارزش گردشگری مذهب محور، ارزش گردشگری اقتصاد محور، ارزش گردشگری فرهنگ محور	ارزش گردشگری مذهب محور، ارزش گردشگری اقتصاد محور، ارزش گردشگری فرهنگ محور	ارزشهای گردشگری

مأخذ: نگارندگان برگرفته از حناچی و پورسراجیان، ۱۳۹۱: ۱۷

بافتهای تاریخی و کهن شهری یک مجموعه‌ی کامل از ابعاد گوناگون ارزشها است که در زمانهای مختلف به منصفی ظهور و درک می‌رسند. به همین دلیل می‌توان اشاره کرد که اصول متصور در بافتهای تاریخی شهرها منبع غنی فرهنگی برای ساختن و احیای فضاهای شهری هستند. بهره‌گیری از رویکردهای فرهنگی و اجتماعی این بافتها، دستیابی به فضاهای شهری مطلوب متناسب با متن بافت شهر را امکان‌پذیر می‌سازد.

گردشگری، راهکاری مؤثر در راستای احیای بافتهای کهن شهری

مداخله در بافتهای کهن شهری و بهره‌گیری از ارزشهای میراث معماری و شهرسازی رویکردهای گوناگونی را در برمی‌گیرد. یکی از این رویکردها توسعه‌ی صنعت گردشگری است، که در صورت توجه به زمینه‌ی بافت و طراحی براساس آن، پیشرفتهای شایان توجهی را برای بافتهای کهن به ارمغان می‌آورد. به‌منظور احیای بافتهای تاریخی شهرها، بسیاری از برنامه‌ریزان و نهادهای مرتبط، در تلاش برای جذب فعالیتهای جدید هستند. یک نمونه از این فعالیتهای جدید، گردشگری و فعالیتهای فرهنگی مربوط به آن است.

در دهه‌ی ۱۹۸۰ میلادی، در رقابت برای سرمایه‌گذاری و جذب بازدیدکنندگان شهرهای صنعتی پیشین تلاش کردند تا تصویر خود را احیا کنند و آن را جایگزینی برای دید منفی موجود کنند. پروژه‌های گردشگری این امکان را دارند که با تصویر کهنه و متروک مبارزه کنند و به ایجاد درک مثبت از فضای شهری کمک کنند و در نتیجه به افزایش اطمینان و احتمال سرمایه‌گذاری منجر شوند. در یک نگرش کلی فرهنگی و اهمیت آن در گردشگری و نحوه‌ی تبادل و تعامل فرهنگها در مسائل گردشگری با انتشار بیانیه‌ی مانیل در سال ۱۹۸۰ در اجلاس مجمع عمومی سازمان جهانی گردشگری مورد توجه اساسی قرار گرفت. در این بیانیه ضمن برشمردن آثار مثبت فرهنگی و اجتماعی ناشی از گردشگری داخلی و بین‌المللی، از دولتها خواسته شد در حفظ منابع فرهنگی بکوشند؛ به نحوی که استفاده‌ی مستمر باعث از بین رفتن آنها نشود. در سال ۱۹۸۲، مجمع عمومی سازمان گردشگری، به اصول بیانیه‌ی مانیل با تفصیل بیشتری نگریست و پس از آن سند آکاپولکو منتشر شد. ششمین اجلاس مجمع سازمان جهانی گردشگری که در سال ۱۹۸۵ در بلغارستان تشکیل شد، با انتشار اعلامیه‌ی «حقوق گردشگری و تکالیف گردشگر» بلوغ نگرشهای موجود در مورد کنترل آثار فرهنگی-اجتماعی را نمایان ساخت. به طور کلی می‌توان گفت که گردشگری فرهنگی شامل دو دسته‌ی اصلی است: گردشگری میراث و گردشگری دینی-زیارتی (پابلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۵: ۹۱).

گردشگری فرهنگی راهکاری در راستای احیای بافتهای شهری

تعریف مفهوم گردشگری فرهنگی به دلیل پیچیدگی خود واژه‌ی فرهنگ بسیار مشکل است، اما می‌توان آن را به این صورت تعریف کرد: هرگونه حرکت انسان به سمت جاذبه‌های فرهنگی ویژه مانند موزه‌ها، محوطه‌های میراث، اجراهای هنری و جشنواره‌ها که در بیرون از محیط معمول زندگی قرار دارند، با نام گردشگری فرهنگی شناخته می‌شود. در تعریف دیگر: حرکت انسان به سمت جلوه‌های فرهنگی‌یی که در بیرون از محیط معمول زندگی قرار دارند، گردشگری فرهنگی نامیده می‌شود و هدف از این حرکت

کسب اطلاعات و تجارب جدید برای ارضای نیازهای فرهنگی است. گردشگری فرهنگی صرفاً مصرف محصولات فرهنگی گذشته نیست، بلکه مصرف فرهنگ معاصر یا شیوه‌ی زندگی یک اجتماع یا منطقه نیز است. گردشگری فرهنگی طبق اصول جهانی به ۲ نوع تقسیم می‌شود:

● گردشگری نوع اول که دیدار از محوطه‌های ملموس مانند موزه‌ها، محوطه‌های تاریخی، باستان‌شناسی، معماری و ... می‌شود.

● گردشگری نوع دوم که شامل آثار میراثی ناملموس مانند آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت و ... جنبه‌های علمی مردم‌شناسی است.

کنوناسیون میراث جهانی از جمله سازمان جهانی است که با هدف جلب همکاری‌های همه‌جانبه‌ی ملل برای حفاظت از میراث گرانبه‌های فرهنگی و طبیعی جهان فعالیت دارد. به همین منظور در سال ۱۹۹۹ منشور بین‌المللی گردشگری (توریسم) فرهنگی در مورد مدیریت گردشگری در امکان دارای اعتبار میراث مصوب دوازدهمین مجمع عمومی ایکوموس مطرح شد. اهداف این منشور شامل موارد زیر است:

● ترغیب و کمک به دست‌اندرکاران حفاظت و مدیریت میراث به اینکه اعتبار آن میراث را در دسترس جامعه‌ی میزبان و بازدیدکنندگان قرار دهند.

● ترغیب و کمک به صنعت گردشگری برای ترویج و مدیریت گردشگری به شیوه‌ای که میراث و فرهنگ‌های زنده جوامع میزبان را مورد احترام قرار داده و ارتقا دهد.

● تسهیل و ترغیب تعامل میان منافع حفاظت و صنعت گردشگری در مورد اهمیت و ماهیت ناپایدار امکان میراث، مجموعه‌ها و فرهنگ‌های زنده شامل نیاز به تحقق آینده‌ای پایدار برای آنها.

● تشویق برنامه‌ریزان و سیاستگذاران به ایجاد اهداف و راهبردهای مشروح و قابل سنجش معرفی و توضیح امکان میراث و فعالیت‌های فرهنگی در بستر مراقبت و حفاظت از آنها (ایکوموس، ۱۳۸۱: ۱۶۰-۱۵۹).

بافتهای کهن و تاریخی و اهمیت آن در گردشگری فرهنگی

در بطن بافتهای تاریخی، حوزه‌ها و محورهای تاریخی- فرهنگی به عنوان نشانه‌های شاخص در مقیاس بافت و در بیشتر موارد در مقیاس شهر شناخته می‌شوند. می‌توان گفت احیای بافتهای تاریخی موجب شکل‌گیری دوباره‌ی تصویر ذهنی مردم قدیمی ساکن بافت و شهر و شکل‌گیری یک تصویر ذهنی جدید در بین مردم جوان و ... خواهد شد و موجبات تعامل اجتماعی بین دو نسل را فراهم خواهد آورد. قابلیت‌های نهفته در بافتها و حوزه‌های تاریخی و فرهنگی به‌عنوان نمادهای شهری هستند که به دلیل نداشتن طراحی مناسب از سیستم پویای شهر جدا می‌شوند و در بافتها به صورت کم‌اثر به ایفای نقش می‌پردازند. به همین منظور تداوم حیات این نشانه‌ها در بافت تاریخی طراحی حوزه‌های فرهنگی- تاریخی با استفاده از صنعت گردشگری مؤثر خواهد بود.

امروزه در بسیاری از طراحی‌های انجام‌شده در بافت‌های تاریخی و فضاهای عمومی، توجه به مؤلفه‌ی زیباشناختی (دید و منظر) را در بین مهمترین اهداف قرار داده‌اند. این مؤلفه در کنار سایر مؤلفه‌های طراحی فضاهای شهری و بافت‌های تاریخی قرار داده می‌شود و البته برخلاف گذشته که مؤلفه‌ی زیباشناختی در مرحله‌ی آخر بررسی می‌شد، امروزه در کنار سایر مؤلفه‌ها قرار داده می‌شود. از بین رفتن هویت محله، اغتشاش بصری، نماهای نامناسب، نبود یکپارچگی در محیط و جداره‌ها، از هم‌گسستگی متن بافت، تنزل کیفیت فضاهای شهری و... از جمله مواردی است که به دلیل بی‌توجهی به مؤلفه‌ی زیباشناختی در فضاهای شهری و بافت‌های تاریخی و شهرها به وجود آمده است.

تنوع ارزشهای نهفته در بافت‌های کهن شهری و تأثیر شگرف بازخوانی این ارزشها در ارتقای فرهنگ و تعاملات فرهنگی از طریق بهره‌گیری از رویکرد گردشگری فرهنگی مهمترین مسأله در مداخله در بافت‌های کهن و تاریخی شهری به شمار می‌رود. از طرفی دیگر، توجه به صنعت گردشگری و پردرآمد بودن این صنعت موجب همکاری بین سازمانهای مختلف شهری را فراهم می‌آورد و طراحی و برنامه‌ریزی به‌کارگیری قابلیت‌های حوزه‌های تاریخی- فرهنگی را در اولویت طرح‌های شهری قرار خواهد داد.

محورهای تاریخی، فرهنگی و گردشگری، فضایی برای حضور مردم

مسیرها و محورهای شهری از عناصر اصلی و زیربنایی‌ترین عنصر در ساختار ذهنی از یک شهر هستند. آنها در ذهن شهروندان به صورت خطوطی ظاهر می‌شوند که ارتباط و اتصال نقاط مختلف شهر را میسر می‌سازند و به عبارتی دیگر مسیرها و محورها در عینیت به صورت انواع خیابانها و کوچه‌ها و بن‌بست‌ها و بزرگراهها و... خود را نشان می‌دهند. از این حیث آنها بیشترین سهم را نسبت به سایر فضاهای شهری دارند و نیز بیشترین سطح را پس از اراضی مسکونی در هر شهر را اشغال کرده‌اند. این فضاها، جمعی و حاوی ارزشهای فرهنگی و محیطی هستند که طی دوران مختلف برای دسترسی و زندگی اجتماعی شکل گرفته‌اند. به واقع مسیرها گذر تاریخ و بازتاب تنوعات اجتماعی و اقتصادی شهرها هستند (پاکزاد، ۱۳۹۰: ۱۱۸).

محورهای فرهنگی داستان شهر را روایت می‌کنند، روایتی توأم با معنای تاریخی-اجتماعی که در کنشهای متقابل جامعه، کالبدی فردی و جمعی به خود می‌گیرد. عینیت‌یافتن‌های جدید نه امکان تقلید از گذشته را دارند و نه اینکه پیوند خویش را با سنت به تمامی بگسلند. آنها به موجودیت نظام‌های نمادینی وابسته‌اند که قابلیت توسعه دارند. این بدان معناست که باید اصول ساختاری سنت را بیش از پیرایه‌های آن پاس داشت. استمرار تاریخی نه به معنی پیرایه‌ها و المانهای عاریه‌ای است، بلکه در گرو ارزشهای انسانی است که همیشه باید به شیوه‌ایی نو بر آن اشراف یافت (شولتز، ۱۳۸۴: ۱۸۸).

محور تاریخی- فرهنگی محوری است که با داشتن پیشینه‌ی تاریخی و اهمیت فراوان برای بافت شهر، در دوران متمادی تاریخ یک شهر مورد توجه بوده است و از طرفی نقش مفصل ارتباطی بین عناصر شاخص بافت تاریخی شهری نظیر ارگ حکومتی، محلات قدیمی و... حلقه‌ی ارتباط بازار با این عناصر به

شمار آمده است. امروزه این محورها در بطن بافت تاریخی شهرها واقع شده‌اند که به دلیل مرکزیت شهر از حومه‌ی تجاری قوی برخوردار هستند و در کنار این مورد، از توان بالای اقتصادی به‌منظور بهره‌برداری از صنعت گردشگری و توانایی تداوم‌بخشی به حیات بافت را با احیای خاطره‌ها و نشانه‌ها دارند. وجود نمادها و نشانه‌های خاص در محدوده‌ی حوزه‌های فرهنگی و تاریخی بافتهای تاریخی شهرها از شاخص‌ترین ویژگی‌های این محیطها است. بررسی و مطالعه‌ی نمادها نشان می‌دهد که بنیان این نوع بناها بر پایه‌ی مفاهیم، سنتها، فرهنگ، هویت و تاریخ شهر استوار شده است. این اماکن که محدوده‌ی خاصی از شهر هستند، به دلیل پیوند تاریخی با شهر و بسته به انگیزه‌های سفر مراجعان بسیاری از ساکنان، گردشگران داخلی و خارجی را دارند، بنابراین موجد نوعی تحرک و پویایی شهری هستند.

محورها در ذهن شهروندان به صورت مسیرهای خطی پویایی است که حرکت در آن امکان‌پذیر است. شهروندان بنا بر نیازها، انگیزه‌ها و اهداف خود از فضای معابر تصورات و توقعاتی دارند که ناشی از نحوه‌ی تفکر آنها درباره‌ی فضای مورد نظر و تجربیات قبلی و مشابه آن است. انواع مسیرها در گذشته به واسطه‌ی رعایت سلسله‌مراتب و همگامی و همسویی همه‌ی عناصر دخیل در ساخت فضا، کارکرد و حال و هوای محور گویا بود و امکان پیش‌بینی حدود رویدادهای داخل آن‌را به شهروندان می‌داد و بدین گونه در مدیریت رفتارهای شهروندان ناخودآگاه مؤثر بوده است. با این تفصیل مسیرها و محورها باید پذیرای همه‌ی گروهها و رده‌های اجتماعی شهروندان در زمانهای مختلف باشند. بنابراین حضورپذیری یکی از توقعات موضوعی مهم در مورد این فضاها به شمار می‌رود. توقع دیگر از این گونه فضاهای شهری پویایی آنهاست (پاکزاد، ۱۳۹۰: ۱۲۶). این گونه فضاهای شهری باید پویا و سرزنده باشند و در ارتباط مستقیم با سیستم پویای شهر و بافت تاریخی و پیرامون به ایفای نقش خود بپردازند.

حفظ تداوم در ساختار بافتهای تاریخی شهرها موجب حفظ خاطرات شهر و به عبارت دیگر حفظ هویت شهر می‌شود. حوزه‌های فرهنگی و تاریخی شهرها ممکن است در گذر زمان کارایی سابق خود را نداشته باشند و جدا از سیستم پویای شهر در گوشه‌ای به حیات خود ادامه دهند، اما می‌توان امروز با طراحی آگاهانه و منطبق بر متن و اصالت بافت تاریخی هویت غبارگرفته را دوباره زنده کرد و حیات سابق و کارایی گذشته را در آن تزریق نمود. توجه به امکانات و قابلیت‌های نهفته در بافت تاریخی به‌خصوص در محوره‌های فرهنگی-تاریخی شهرها هویت را دوباره به محدوده برمی‌گرداند و حوزه را در سطح شهر و مقیاسهای بالاتر مطرح می‌سازد. طراحی آگاهانه‌ی این حوزه‌ها با جذب توریسم و گردشگر علاوه بر بالا بردن سطح آگاهی و فرهنگ مردم، به رونق اقتصاد شهر نیز کمک شایانی خواهد کرد.

محوره‌های تاریخی- فرهنگی واجد ارزشها و خصوصیات متنوعی هستند که یکی از این ویژگی‌ها توجه به اصل پیاده‌محوری است. طراحی محوره‌های تاریخی- فرهنگی با محوریت پیاده علاوه بر اینکه موجب اتصال و پیوند نقاط با ارزش شهری می‌شود، خاطرات تاریخی بسیاری را نیز حیات می‌بخشد و هویت حوزه را باززنده‌سازی می‌کند. تلفیق مناسب کاربری‌ها از جمله خرید و گردش و فرهنگی، در رونق

صنعت گردشگری نیز نقش مهمی را ایفا می‌کند. به عبارت دیگر، طراحی محورهای تاریخی-فرهنگی با محوریت پیاده علاوه بر سرزنده‌سازی محیط و خاطرات تاریخی محل، موجب جذب و هدایت گردشگران نیز می‌شود. محورهای تاریخی، فرهنگی نمایانگر سکانسهای متنوعی از اتفاقات و ویژگی‌های ناب در بافتهای تاریخی و کهن شهری هستند. هر محور با ارزش در بافت ظرفیتهای خاصی دارد که نیاز به طراحی در بافت را به‌منصه‌ی ظهور می‌رساند. یکی از مهمترین این گونه‌ها ویژگی‌ها، زندگی و همنشینی اقوام و ادیان گوناگون در یک محله در کنار هم است. در بافتهای تاریخی و کهن شهرهای ایرانی نظیر شهر اصفهان، ارومیه و... افراد با ادیان مختلف در محله‌های متفاوت در کنار هم زندگی می‌کردند. هر محله متناسب با دین، شغل و طبقه‌ی اجتماعی افراد حاوی نمادهای شهری و نشانه‌های شاخص بود که آن را از سایر محلات متمایز می‌کرد. برای مثال در یک محله مسجد، یا در یک محله کلیسا عنصر شاخص بود. در برخی از شهرها کلیسا و مسجد در نزدیکی هم قرار گرفته‌اند و ساکنان این محلات به طور مسالمت‌آمیز در کنار هم زندگی می‌کردند، اما در برخی از موارد ما شاهد همجواری کلیسا با مسجد هستیم. قرارگیری دو بنای شاخص و مهم در کنار هم در محلات قدیمی به‌خصوص کلیسا و مسجد در کنار هم نشان‌دهنده‌ی تبلور همنشینی اقوام و ادیان در بافتهای تاریخی و کهن شهری است. این قابلیت شهری ارزشی نایاب است که با طراحی آگاهانه در جهت ارزشهای آن محله به‌عنوان یک فضای سرزنده‌ی شهری، علاوه بر گام برداشتن برای تداوم حیات و هویت این قابلیت، به رونق صنعت گردشگری کمک شایانی می‌کند.

مسیرهایی را که شاهد تبلور همنشینی ادیان است، امروزه می‌توان محورهای اقوام و ادیان نامید. این محورها جزء ارزشهای نایاب و با ارزش در محدوده‌ی بافتهای تاریخی در شهرها هستند که اهمیت بسیاری در احیای یکپارچگی بافت تاریخی دارد. برنامه‌ریزی به‌منظور بهره‌برداری از این قابلیت‌ها حرکتی نو را در جهت احیای ارزشهای معماری و شهرسازی به‌منصه‌ی ظهور می‌رساند. توجه به ارزشهای هر کدام از اقوام و بهره‌گیری از آنها در فضا‌سازی‌ها از جمله موارد مهم در طراحی این‌گونه از محورهای شهری است. با توجه به مطالب اشاره‌شده در بخش مبانی نظری در رابطه با بافتهای کهن شهری، تأثیر گردشگری بر احیای بافتهای با ارزش و شرایط محورهای تاریخی-فرهنگی و نتایج پرسشنامه‌ی توزیع‌شده در محور و پیرامون آن در پرسشنامه در مورد چگونگی کیفیت فضای خوب و جاذب گردشگر و همه‌ی اقوام و ادیان پرسش شده است. واژه‌های کلیدی ارائه‌شده توسط مردم کمک بسیار شایانی به ارائه‌ی الگوی مفهومی کرده است. پرسشنامه بین ۸۰ نفر از ساکنان، مراجعه‌کنندگان و کسبه، در سه بازه‌ی زمانی صبح، عصر و شب توزیع شد. (چهارچوب مداخله در بافتهای کهن شهری با طراحی محورهای تاریخی، فرهنگی براساس رویکرد گردشگری ارائه شده است). مؤلفه‌های تأثیرگذار بر این‌گونه از طراحی فضاهای شهری به صورت یک الگوی مفهومی آورده شده است. تصویر ۲ الگوی طراحی محور شهری با رویکرد گردشگری فرهنگی را نشان می‌دهد.

تصویر ۲-

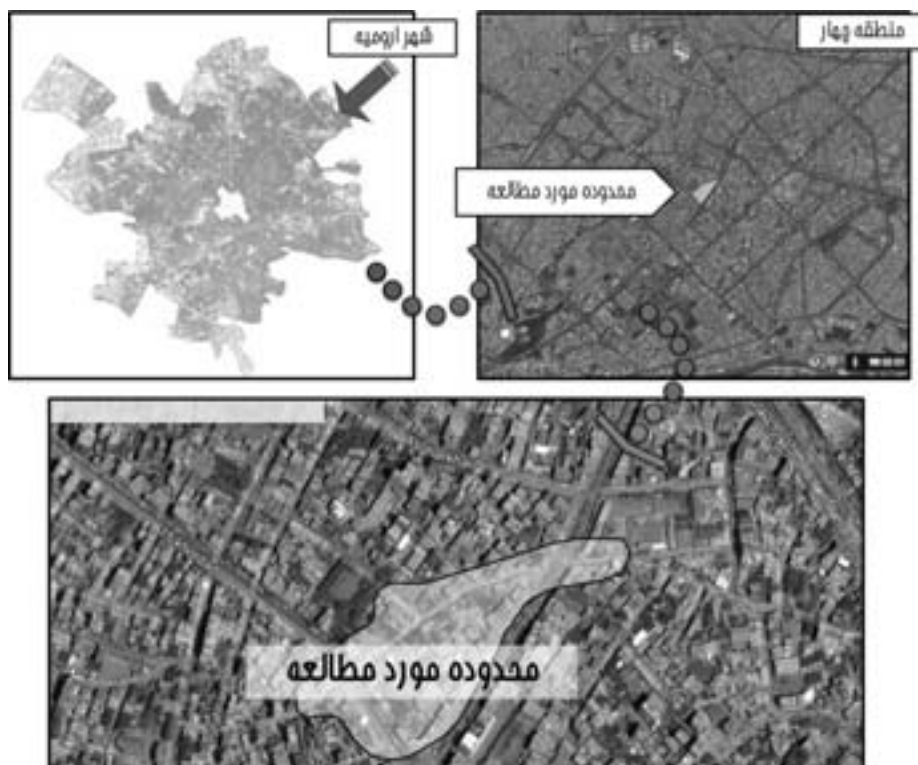
الگوی مفهومی طراحی محور در بافت‌های کهن و تاریخی شهر با رویکرد گردشگری فرهنگی

ارائه‌ی طرح محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری در محله‌ی مهدی‌القدم شهر ارومیه

ارومیه یکی از شهرهای بزرگ ایران، مرکز استان آذربایجان غربی و نیز مرکز شهرستان ارومیه است. این شهر طبق سرشماری سال ۱۳۹۰ با ۶۶۷۴۹۹ نفر جمعیت، دهمین شهر پرجمعیت ایران به‌شمار می‌آید. ارومیه با بیش از ۳ هزار سال قدمت قدیمی‌ترین شهر در منطقه‌ی شمال غرب ایران است که هنوز پابرجاست. بافت کهن شهر ارومیه عناصر کهن و باارزش زیادی دارد که در این بین وجود کلیساها از جمله نقاط شاخص در این بافت است. آنچه ارزش اجتماعی وجود این کلیساها را دوچندان می‌کند، همجواری آنها با مساجد در دل محلات شهری است. در این پژوهش نیز با توجه به ظرفیت موجود، طرح محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری (به نوعی محور نزدیکی اقوام و ادیان) در درون محله‌ی مهدی‌القدم در شهر ارائه شده است.

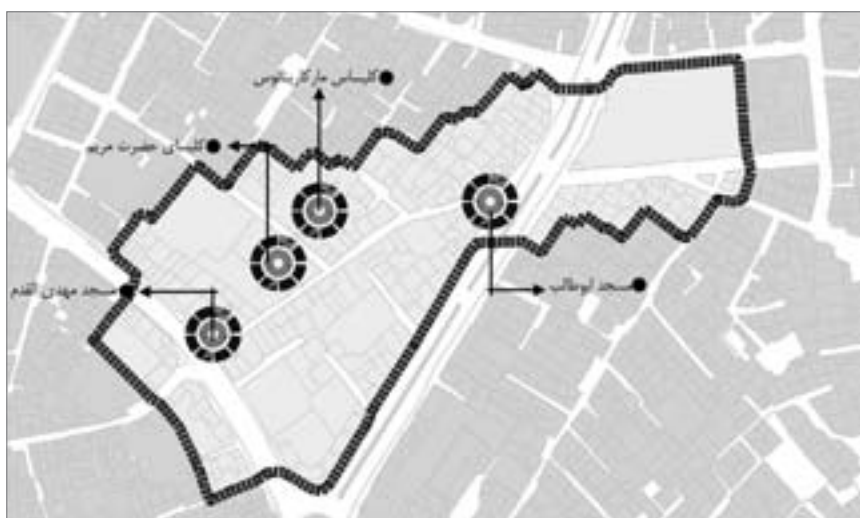
محدوده‌ی طراحی محور در این پژوهش در محله‌ی مهدی‌القدم؛ که در منطقه‌ی چهار شهر ارومیه قرار دارد. این محله علاوه بر اینکه یکی از محله‌های قدیمی در شهر ارومیه است، تنوع جالبی از نزدیکی اقوام و ادیان دارد. بناهای مهم و عناصر شاخص در محور مورد مطالعه شامل مسجد مهدی‌القدم، کلیسای کاتولیک، کلیسای آشوریان (مارکارینانوس) و مسجد ابوطالب است. کلیسا مارکارینانوس در سال ۱۹۲۷ تأسیس و در سال ۲۰۰۲ تجدید بنا و مرمت شد. کلیسای کاتولیک که روبه‌روی کلیسای مارکارینانوس قرار دارد، متعلق به پیروان کاتولیک است و بیش از صد سال قدمت دارد و جزء مهمترین کلیساها محسوب می‌شود. در تصویر ۳ مکان محله‌ی مورد مطالعه و در تصویر ۴ ابنیه‌ی باارزش و واجد ظرفیت در محله‌ی مطالعاتی ارائه شده است.

تصویر ۳- موقعیت محله‌ی مهدی‌القدم در شهر ارومیه

مأخذ نگارندگان

تصویر ۴- موقعیت بناهای واجد ارزش در محله‌ی مهدی‌القدم

مأخذ: نگارندگان

در تصاویر ۵ تا ۸ بناهای مهم و واجد ارزش در محله‌ی مهدی‌القدم نشان داده شده است.

تصویر ۶- مسجد ابوطالب

تصویر ۵- مسجد مهدی‌القدم

تصویر ۸- کلیسای مار کارینانوس

تصویر ۷- کلیسای حضرت مریم

در مورد مسجد مهدی‌القدم می‌توان به این نکته اشاره کرد که این محل جزء محدود مساجدی در کشور است که دیوار آن با دیوار کلیسای اطراف یکی است. بیش از شش دهه از برگزاری مراسم شبیه‌خوانی و تعزیه‌ی حضرت اباعبدالله الحسین^(ع) در این محل می‌گذرد و هر ساله مشتاقان و علاقه‌مندان بسیاری در سراسر کشور در دهه‌ی محرم برای حضور در این مراسم گرد هم می‌آیند. مقبولیت این مراسم در سطح ملی تا آنجا اهمیت دارد که مراسم شبیه‌خوانی این مسجد تاریخی و با ارزش در فهرست آثار معنوی کشور به ثبت رسیده است. تصاویر ۹ و ۱۰ مراسم این مسجد را به تصویر کشیده است.

مأخذ: نگارندگان

تصاویر ۹ و ۱۰- مراسم شبیه خوانی مسجد مهدی‌القدم در شهر ارومیه

همجواری مسجد مهدی‌القدم با کلیسای حضرت مریم موجب به وجود آمدن دالان دید بسیار ویژه‌ای شده است. در این میدان دید، امکان رؤیت همزمان دو بنای بارزش در یک راستا وجود دارد. در تصویر ۱۱ این دالان دید ویژه و تصاویر ۱۲ و ۱۳ فضاهایی دیگر از این محور را نشان می‌دهد.

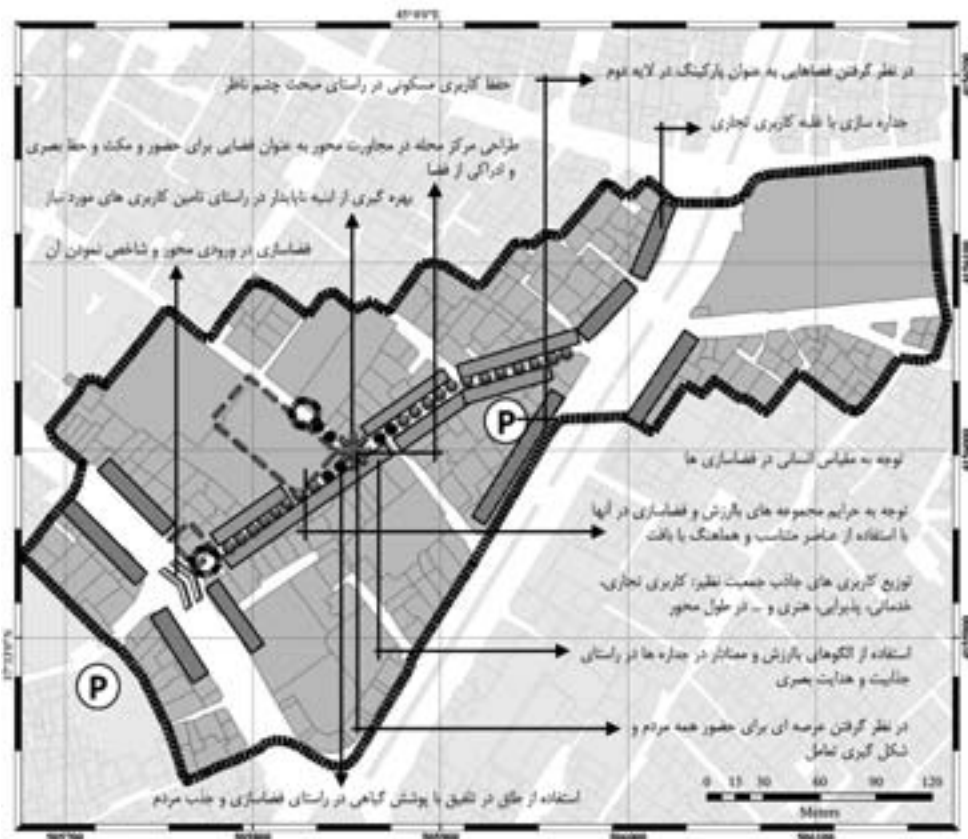

تصاویر ۱۲ و ۱۳- وضع موجود محور

تصویر ۱۱- دالان دید ویژه در محور

محور مهدی‌القدم در واقع محوری است که ارتباط فضایی بین عناصر ارزشمند و تاریخی در شهر ارومیه مانند: مسجد مهدی‌القدم، کلیسای کاتولیک، کلیسای مارکارینانوس و مسجد ابوطالب را برقرار می‌کند. علاوه بر این در این محور قابلیت نایابی با عنوان همجواری اقوام و ادیان وجود دارد. از سوی دیگر فرسودگی و از بین رفتن پویایی محدوده باعث انزوای این محور شده است. به همین دلیل طراحی و برنامه‌ریزی محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری در این محله علاوه بر ارتقای سطح کیفی زندگی ساکنان محدوده، موجب ارتقای صنعت گردشگری در شهر ارومیه خواهد شد. طراحی این محور و پیوند دادن آن با سایر گذرهای تاریخی در شهر ارومیه نظیر گذر نظم‌السلطنه، راسته‌ی غلام‌خان، شیشه‌گرخانه و... باعث طراحی مسیر پیوسته‌ی گردشگری با ویژگی‌های شاخص فرهنگی می‌شود که جاذب گردشگر خواهد بود. در این پژوهش با توجه به الگوی مفهومی ارائه شده در رابطه با طراحی محور با رویکرد گردشگری فرهنگی، به شناخت و تحلیل فضای شهری پرداخته شد. سپس گزینه‌هایی در رابطه با طراحی این محور

ارائه گردید. ارزیابی گزینه‌ها با استفاده از ماتریس دستیابی به معیارها^۱ صورت گرفته و گزینه و سناریو نهایی تدوین شده است. تصویر ۱۴ سناریو نهایی طراحی محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری را در محله مهدی‌القدم نشان می‌دهد.

تصویر ۱۴- سناریو نهایی محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری در محله مهدی‌القدم مأخذ: نگارندگان

محوریت‌های مهم و اساسی و ایده‌های مطرح شده در این سناریو به تفکیک مؤلفه‌های مطرح شده در الگوی مفهومی به شرح جدول ۲ است.

در سناریو برتر برای عناصر تاریخی و باارزش محور و محدوده‌ی مورد طراحی محوطه‌سازی انجام شده است. در داخل این محوطه‌ها نیز در زمینه‌ی اهمیت پیاده‌مداری در فضاهای شهری، فضاهای مکت و در واقع پاتوق‌هایی برای تمام اقشار و مذاهب مختلف جامعه در نظر گرفته شده است. در ورودی

1. GAM: Goal Achievement Matrix

جدول ۲- پیشنهاد‌های سناریو نهایی براساس الگوی مفهومی ارائه شده

مؤلفه‌ی الگوی مفهومی	پیشنهاد‌های مطرح شده در سناریو نهایی
سیستم شرایط حمل و نقل	<p>- با توجه به حجم تردد موجود در محور و استفاده ساکنان، شبکه‌ی حمل و نقل زمان‌دار پیشنهاد شده است.</p> <p>- پیاده‌راه شدن محور مهدی‌القدم با توجه به ضوابط شبکه‌ی حمل و نقل زمان‌دار</p> <p>- فراهم آوردن دسترسی آسان به شبکه‌ی حمل و نقل عمومی با تعبیه‌ی ایستگاه‌های اتوبوس و تجهیز آنها</p> <p>- آرامسازی تقاطع‌های مرتبط با محور با استفاده از کاهش عرض سواره و ...</p> <p>- توجه به ورود خودروهای اضطراری در جانمایی مبلمان شهری</p>
و عرصه‌های کاربری‌ها	<p>- توزیع کاربری‌های جاذب جمعیت نظیر: کاربری تجاری، خدماتی، پذیرایی، هنری و ... در طول محور</p> <p>- توزیع عادلانه کاربری‌های در طول محور و جلوگیری از ازدحام در بخش خاصی از محور</p> <p>- در نظر گرفتن عرصه‌ای به‌عنوان عرصه‌ی سرریز کاربری‌ها و کمک به پویایی محور</p> <p>- استفاده از طاق در تلفیق با پوشش گیاهی به‌منظور فضاسازی و جذب مردم</p> <p>- فضاسازی در ورودی محور و شاخص نمودن آن</p>
ویژگی‌های کالبدی	<p>- استفاده از الگوهای بارزش و معنادار در جداره‌ها به‌منظور جذابیت و هدایت بصری</p> <p>- حذف الحاقات و عناصر زاید از کالبد ابنیه</p> <p>- تجمیع قطعات ریزدانه</p> <p>- بهره‌گیری از ابنیه‌ی ناپایدار برای تأمین کاربری‌های مورد نیاز</p>
ایمنی و امنیت	<p>- حفظ کاربری مسکونی در زمینه‌ی مبحث چشم‌ناظر</p> <p>- آرامسازی تقاطع‌ها و اولویت دادن به محوریت پیاده</p> <p>- نورپردازی مکفی در فضا</p> <p>- حذف فضا‌های پرت با استفاده از فضاسازی‌ها، تزریق کاربری‌ها و تجهیز فضا</p> <p>- در نظر گرفتن نهاد مدیریتی در محور برای مدیریت و پاسداری از فضای طراحی شده</p>
جذابیتها و کیفیات بصری	<p>- توجه به مقیاس انسانی در فضاسازی‌ها</p> <p>- استفاده از عناصر تکرار شونده و عناصر متنوع در جداره‌سازی‌ها به‌منظور ارتقای کیفیت جذابیت بصری</p> <p>- حفظ و ارتقای دالان دید به محور و تبیین ضوابط برای جلوگیری از بلندمرتبه‌سازی در میدان دید</p> <p>- حذف عناصر مانع در دید نظیر کابل‌های برق و انتقال آن به کانال مشترک زیرزمینی</p> <p>- توجه به حریم مجموعه‌های بارزش و فضاسازی در آنها با استفاده از عناصر متناسب و هماهنگ با بافت</p>
ارزشهای اجتماعی و فرهنگی	<p>- احترام به حریم خصوصی همه‌ی ادیان و توجه به این مهم در انتخاب فضا‌های مکث و فضاسازی‌ها</p> <p>- در نظر گرفتن عرصه‌ای برای حضور همه‌ی مردم و شکل‌گیری تعامل</p> <p>- طراحی مرکز محله در مجاورت محور به‌عنوان فضایی برای حضور و مکث و حظ بصری و ادراکی از فضا</p> <p>- توجه به مؤلفه‌ی حس مکان در فضاسازی‌ها و کمک به تقویت آن در ذهن مردم</p>

مأخذ: نگارندگان

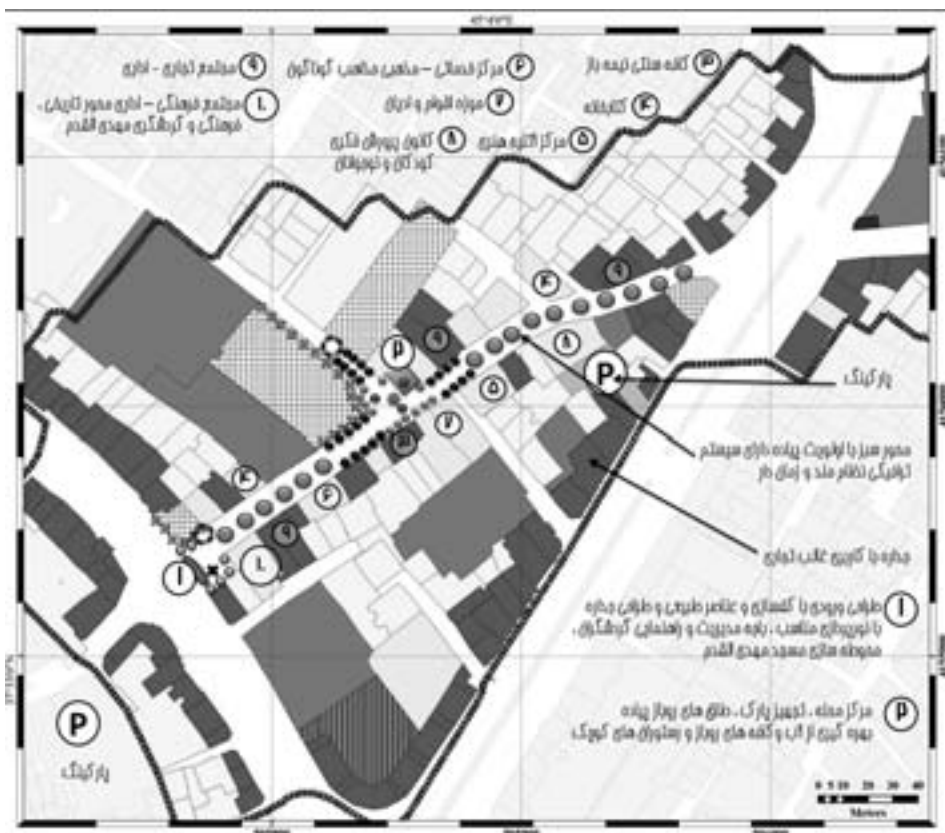
محور از سمت خیابان حب‌النقی، به‌عنوان ورودی اصلی محور در نظر گرفته شده است که این ورودی با کمک عناصر طبیعی و مصنوعی نظیر لکه‌های سبز و جداره‌سازی با الگوبرداری از ارزشهای معماری و شهرسازی محور تاریخی و بافت کهن، نشان داده می‌شود.

همچنین محور مهدی‌القدم مسیری سبز با اولویت حرکت پیاده و شبکه‌ی حمل و نقل زمان‌دار (این پیشنهادها براساس مطالعات صورت‌گرفته در حمل و نقل و میزان عبور و مرور روزانه طرح شده است) در نظر گرفته می‌شود و کاربری‌های مختلط در جداره جایابی خواهد شد و غلبه‌ی کاربری‌های پیشنهاد شده با کاربری تجاری و فرهنگی به‌منظور رفع نیازهای ساکنان و گردشگران خواهد بود. تغییر کاربری‌های مورد نیاز در جداره‌ی محور ابتدا در اطراف مراکز جمعیتی و مرکز محله و ورودی محله انجام می‌شود و در طول زمان با افزایش تعداد افراد مراجعه‌کننده به فضای شهری، کاربری‌های مورد نیاز نیز با توجه به محاسبات مورد نیاز در طول محور تعیبه خواهند شد. میزان مراجعه‌کنندگان به این فضای شهری را می‌توان در قالب معادله‌ی زیر عنوان کرد:

تعداد مراجعین = ساکنان + گردشگران برون شهری + گردشگران درون شهری + مراجعین اقوام و ادیان
شبکه‌ی ترافیکی در نظر گرفته‌شده برای این محور شبکه‌ای ترفیکی نظام‌مند و زمان‌دار است. در این شبکه تردد سواره در ساعات خاصی از شبانه‌روز در محور ممنوع است. این روش موجب حذف تردد سواره‌ی غیر محلی در محور می‌شود. در جایابی مرکز محله که در مجاورت محور قرار داده شده است، با توجه به ظرفیتها بوده است. به عبارتی در فضای پیشنهادی حضور مردم وجود دارد و فقط با اعمال تغییراتی در کالبد مرکز محله طراحی شده است. به‌منظور آمادگی افراد برای ورود به مرکز محله و قرارگاه رفتاری با استفاده از طاق‌هایی در تلفیق با پوشش گیاهی در طول محور جایابی‌هایی انجام شده است. در مرکز محله فضاهای مکث به صورت بوفه، رستورانهای کوچک و محلی و کافه‌های روباز و البته با تجهیز کامل از نظر مبلمان و سایر موارد در نظر گرفته شده است. خدمات فرهنگی جداره‌ی محور به صورت کانونهای فرهنگی و مراکز آموزشی و پژوهشی است.

کاربری جداره‌های معابر سواره پیرامون محور کاربری مختلط البته با غلبه‌ی کاربری تجاری به‌منظور پیوند دادن با هسته‌ی تجاری و پویای شهر در نظر گرفته شده است. در جداره‌های معابر سواره پیرامون محور در ابتدا فقط جداره‌هایی تغییر داده شدند، که در نزدیکی ورودی‌های محور قرار دارند و اولویت اول را دارند. سایر جداره‌ها با رعایت اولویت به‌صورت تدریجی مورد تغییر و تقویت قرار خواهند گرفت. در معابر سواره خدمات عمومی نظیر پارکینگ و در محور محوطه‌سازی و پارک در مقیاس زیرمحله ارائه شده است. در نزدیکی ورودی محور مرکز راهنمایی و مدیریت گردشگران و بازدیدکنندگان به‌منظور بهره‌برداری کامل از تمام خدمات موجود قرار گرفته است. پلان پیشنهادی و نهایی را در این پژوهش برای طراحی محور اقوام و ادیان در محله‌ی مهدی‌القدم شهر ارومیه را می‌توان در قالب تصویر ۱۵ نشان داد:

مأخذ: نگارندگان

تصویر ۱۵ - پلان پیشنهادی

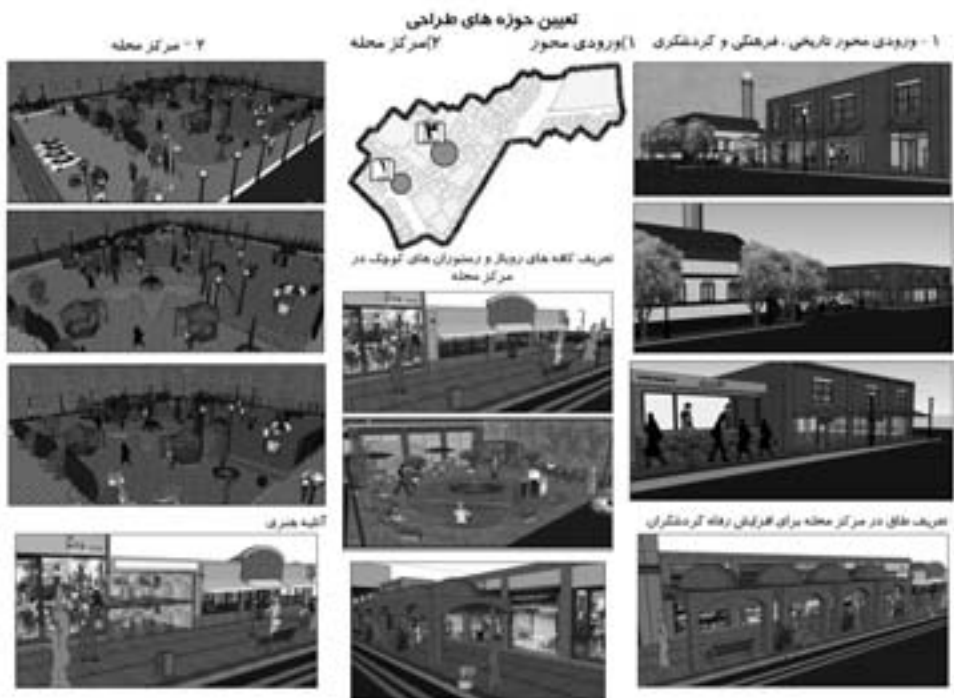
به منظور تدوین طرح جامع سه بعدی برای محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری محله مهدی‌القدم حوزه‌های طراحی در دو دسته قرار گرفته‌اند:

ورودی محله

این حوزه برای تأمین خدمات برای ساکنان و گردشگران در نظر گرفته شده است و توجه ویژه‌ای برای افراد پیاده از اقوام متفاوت نموده است. همجواری مرکز محله با کلیسا و مسجد علاوه بر پویا نمودن و جذاب نمودن محیط، موجب نزدیکی و افزایش ارتباط متقابل بین اقوام مختلف گردیده است.

مرکز محله

در این حوزه با بهره‌گیری از عناصر کالبدی در جداره‌ها و عناصر طبیعی در پیاده‌روها، به طراحی ورودی محور پرداخته شده است. تصویر ۱۶ طرح‌های سه بعدی در نظر گرفته شده برای این محور را به طور خلاصه نشان می‌دهد:

مأخذ: نگارندگان

تصویر ۱۶- طرح سه بعدی حوزه‌های مداخله

جمع بندی و نتیجه گیری

بافت‌های تاریخی موجود در هسته‌های اولیه شهرها بخش جدایی ناپذیری از هویت شهر و شهروندان به شمار می‌رود. به همین لحاظ بی‌توجهی به آن موجب محو این ارزشهای محیطی می‌شود. بدیهی است ارزشهای محیطی یاد شده تنها متعلق به مالک آن نبوده بلکه به تمام شهروندان تعلق دارد و از این منظرگاه حفظ و پایداری هویت سیمای شهری نه تنها یک اصل بلکه وظیفه است. برای احیا و به روز نمودن بافت‌های تاریخی، باید علاوه بر پاسخگویی نیازهای مردم و زندگی روزمره، رجوع معنی‌داری به هویت تاریخی بافت شود. یکی از رویکردهایی که در سالهای اخیر به عنوان ابزاری برای بازآفرینی بافت‌های تاریخی مورد استفاده قرار گرفته است، گردشگری فرهنگی شهری در بافت‌های تاریخی است. با توجه به مطالب گفته شده، بافت‌های کهن و تاریخی شهرها دارای ارزشهای معنوی و کالبدی بسیاری هستند. احیا و باززنده‌سازی آنها موجب هویت‌بخشی دوباره به آنها و ایجاد یک چشم‌انداز تاریخی- فرهنگی می‌گردد و علاوه بر این به دلیل دارا بودن بناهای تاریخی و باارزش می‌تواند در جذب گردشگر گام مؤثری را برداشته و به رونق سیستم اقتصادی و اشتغال‌زایی در شهر کمک شایانی نماید. تبلور هم‌نشینی اقوام و ادیان در دل بافت تاریخی در شهرهای ایرانی نمادی از همزیستی اقشار با ادیان مختلف در شهرهای کهن می‌باشد.

بهره‌گیری از این پتانسیل در طراحی محورهای تاریخی، فرهنگی و گردشگری می‌تواند این محورها را در مقیاسهای وسیعتری به مردم بشناساند و گام محکمی را در راستای احیای ارزشها و اصول گذشته بردارد و در حفظ این میراث مهم و زیبایی برجای مانده نیز رویکردی را از خود برجای بگذارد.

با توجه به هدف اصلی پژوهش با عنوان ارتقای کیفیت محله و مداخله در بافت کهن در راستای حفاظت از ارزشهای میراث معماری و شهرسازی، محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری با رویکرد گردشگری فرهنگی تعریف و طراحی گردیده است. طراحی این محور علاوه بر ارتقای کیفیت محله و کیفیت زندگی ساکنان، در راستای توسعه صنعت گردشگری در شهر ارومیه نیز می‌تواند مؤثر و کارا باشد. این محور با نشان دادن تبلور همنشینی اقوام و ادیان در یک محله تاریخی موجود در بافت کهن، بر همجواری و زندگی مسالمت‌آمیز این مردم در کنار هم نیز صحنه می‌گذارد. بهبود بافت تاریخی هم برای ساکنان محلی و هم گردشگران و هم هویت‌زایی محدود از طریق طراحی فضای شهری در قالب محورهای تاریخی، فرهنگی و گردشگری می‌تواند با حفظ راهها و مسیرهای قدیمی در دل بافتهای تاریخی در غنی‌شدن سازمان فضایی شهر و یادآوری هویت تاریخی شهر و افزایش حس تعلق مؤثر باشد. در نهایت می‌توان به این نکته اشاره نمود که، محورهای تاریخی، فرهنگی و گردشگری با اولویت حرکت پیاده و با قابلیت ارتقا گردشگری در متن بافتهای کهن شهر، به عنوان عامل سازمان‌دهنده خطی نقش بسزایی در ارائه کیفیت و عملکرد بهتر فضای عمومی و شهری ایفا می‌کنند.

منابع

- ایکوموس (ICOMOS شورای بین‌المللی بناها و محله‌ها). (۱۳۸۱). «منشور بین‌المللی گردشگری فرهنگی»، فصلنامه‌ی پل فیروزه، شماره ۳.
- پاپلی یزدی، محمد حسین و سقایی، مهدی. (۱۳۸۵). گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، انتشارات سمت، تهران.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۹۰). راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران، انتشارات شهیدی، تهران.
- حبیبی، کیومرث و پوراحمد، احمد و مشکینی، ابوالفضل. (۱۳۸۹). بهسازی و نوسازی بافتهای کهن شهری، انتشارات انتخاب، تهران.
- حناچی، پیروز و پورسراجیان، محمود. (۱۳۹۱). احیای بافت تاریخی با رویکرد مشارکت، دانشگاه تهران، تهران.
- حناچی، پیروز و همکاران. (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی تجارب مرمت شهری در ایران و جهان، سبحان نور، تهران.
- شولتز، کریستیان نوربرگ. (۱۳۸۴). مفهوم سکونت به سوی معماری تمثیلی، ترجمه‌ی احمد یاراحمدی، نشر آگه.

